

मा.न्यायमुर्ती श्री.संदीप शिंदे (निवृत्त) यांचे
अध्यक्षतेखालील गठीत समितीस मुदतवाद
देण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : मआसु- २०२३/प्र.क्र.०३/१६-क
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : २७ ऑक्टोबर, २०२३

वाचा :

- १) महाराष्ट्र शासनाच्या शिक्षण व समाजकल्याण विभागाचा दि.१३ ऑक्टोबर, १९६७ रोजीचा शासन निर्णय
- २) महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन) अधिनियम, २०००
- ३) महाराष्ट्र शासनाच्या सामाजिक न्याय, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व विशेष सहाय्य विभागाचा दि.१ जून, २००४ रोजीचा शासन निर्णय
- ४) महाराष्ट्र शासनाच्या सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाची दि.१ सप्टेंबर, २०१२ रोजीची अधिसूचना
- ५) महाराष्ट्र शासनाच्या सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाचे दि.२८ फेब्रुवारी, २०१८ रोजीचे परिपत्रक
- ६) समक्रमांकीत दि.२९ मे, २०२३ रोजीचा शासन निर्णय
- ७) समक्रमांकीत दि.७ सप्टेंबर, २०२३ रोजीचा शासन निर्णय
- ८) सदस्य सचिव तथा विभागीय आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर विभाग, छत्रपती संभाजीनगर यांचे पत्र क्र.२०२३/साप्र/आस्था/मसपुजाआ/समिती-कावी/५८, दि.०६.१०.२०२३

प्रस्तावना :

मराठवाडा विभागातील मराठा समाजातील व्यक्तींना मराठा-कुणबी, कुणबी-मराठा जातीचे जात प्रमाणपत्र देण्यासंदर्भात संबंधित व्यक्तींनी सक्षम प्राधिकारी यांचेकडे कुणबी जातीसंदर्भात सादर केलेल्या निजामकालीन पुरावे, वंशावळी, शैक्षणिक पुरावे, महसूली पुरावे, निजामकाळात झालेले करार, निजामकालीन संस्थानिकांनी दिलेल्या सनदी, राष्ट्रीय दस्तावेज इत्यादी पुराव्यांची वैधानिक व प्रशासकीय तपासणी कशी करावी व तपासणीअंती मराठा-कुणबी, कुणबी-मराठा जातीचे जात प्रमाणपत्र पात्र व्यक्तींना देण्याबाबतची कार्यपद्धती विहित करण्यासाठी मा.न्यायमुर्ती श्री.संदीप शिंदे (निवृत्त) यांचे अध्यक्षतेखाली वाचा क्र.७ येथील सा.प्र.वि. च्या दि.७.९.२०२३ च्या शासन निर्णयान्वये समिती स्थापन करण्यात आली आहे. सदर समितीचे सदस्य सचिव हे विभागीय आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर आहेत आणि अप्पर मुख्य सचिव (महसूल) व प्रधान सचिव, विधि व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांचेसह मराठवाड्यातील आठ जिल्ह्यांचे जिल्हाधिकारी हे या समितीचे सदस्य आहेत.

सदर समितीच्या सद्यःस्थितीत एकूण ९ बैठका झालेल्या आहेत. या बैठकांमधील चर्चेच्या/निर्देशाच्या अनुषंगाने सन १९६७ पूर्वीचा व सन १९४८ पूर्वीचा निजामकालीन संपूर्ण अभिलेख (महसूली अभिलेख, भूमी अभिलेख, पोलीस, कारागृह, शैक्षणिक अभिलेख, जन्म-मृत्यु दाखला, वक्फ बोर्ड, सेवा अभिलेख) तपासण्यात येत असून त्यासाठी काही कालावधी लागणार आहे. तसेच जून निजामकालीन

अभिलेख उर्दू, फारशी तसेच मोडी भाषेत असल्याने मराठा समाजाच्या कुणबी जातीच्या नोंदी शोधण्याच्या अनुषंगाने सदर अभिलेखांचे त्या-त्या भाषातज्ञांकडून मराठी भाषेत अनुवादित / भाषांतर करण्याचे महत्वाचे कार्य हाती घेण्यात आले असून, त्याकामी वेळ देणे आवश्यक आहे. भाषांतरानंतरच मराठा समाजाच्या कुणबी जातीच्या नोंदी शोधण्यासाठी सदर अभिलेख तपासणे/ पाहणे सोईचे होईल. एकूणच याबाबतचा ८ जिल्ह्यांचा एकत्रित अहवाल तयार करून / पडताळून / छाननी करून शासनास सादर करण्यास विभागीय आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर यांना काही कालावधी लागणार आहे. समितीचा मराठवाडा विभागातील सर्व ८ जिल्ह्यांना भेट देऊन त्या ठिकाणी अभिलेख पाहणी, नागरीकांची निवेदने/पुरावे स्विकारणे, बैठक इ. करण्याच्या अनुषंगाने दौरा सुरु आहे.

आतापर्यंत छत्रपती संभाजीनगर विभागातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये विविध विभागांच्या अभिलेख्यांतील सुमारे दीड कोटी नोंदीची तपासणी करण्यात आली असून, सदर काम अजूनही प्रगतीपथावर आहे. जुने अभिलेखे अत्यंत जीर्ण अवस्थेत असून त्यांचे वाचन करून नोंदी शोधणे जिकीरीचे होत आहे. या प्रक्रियेस बराच वेळ लागत आहे. जुन्या अभिलेख्यातील बहुतांश नोंदी मोडी लिपी अथवा उर्दू भाषेतील आहेत व नोंदींचे प्रमाणीकरण फारशी भाषेतीलही आहे. त्याबाबतचे भाषा जाणकार सहजतेने उपलब्ध होत नसल्याचे निदर्शनास येते. त्याशिवाय मोडी लिपी जाणकार व्यक्तींची उपलब्धताही मर्यादीत असून उर्दू व मोडीतील पुरावे / कागदपत्रे मोठ्या प्रमाणात भाषांतरित करून घ्यावी लागत आहेत. त्यामुळे या अभिलेख्यांच्या तपासणीसाठी वेळ लागत आहे. याप्रमाणे कुणबी जातीच्या नोंदी शोधण्याची कार्यवाही पूर्ण करून अशा नोंदी असलेली अभिलेखे व्यवस्थित जतन करून त्याच्या प्रती सार्वजनिक संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्याचे नियोजित आहे. यामुळे मराठा समाजातील संबंधितांना या अभिलेख्यांच्या प्रमाणित प्रती संबंधित कार्यालयातून सुलभतेने उपलब्ध होऊ शकतील.

नागरिकांनी आतापर्यंत समितीस सादर केलेल्या व आगामी दौरा कार्यक्रमात सादर होणाऱ्या पुराव्यांचे भाषांतर करून अभ्यास करणे, कायदेशीर आधाराशी पडताळणी करणे व त्यावर उचित निर्णय घेणे यासाठी देखील मोठा अवधी लागणार आहे. जिल्हानिहाय अभिलेखे तपासणी पूर्ण झाल्यानंतर प्राप्त होणाऱ्या अहवालाचे विश्लेषण करून निष्कर्षापर्यंत पोहचणे आवश्यक आहे. यासाठी जिल्हानिहाय अंतिम अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर काही कालावधी लागणार आहे. तसेच समितीस हैद्राबाद येथे भेट देऊन आणखी काही पुरातन अभिलेख्यांची तपासणी करावयाची आहे. सद्यःस्थितीत तेलंगणा राज्य विधानसभेच्या निवडणूकांची प्रक्रिया सुरु असून निवडणूकीची आदर्श आचारसंहिता लागू आहे. तेलंगणा राज्य शासनाचे अधिकारी निवडणूक विषयक कामकाजात व्यस्त असून त्यांच्या उपलब्धतेनुसार सदर दौरा आयोजित करावा लागणार आहे. अप्पर मुख्य सचिव (महसूल), महाराष्ट्र शासन यांनी तेलंगणा राज्याचे प्रधान सचिव (महसूल) यांना पत्र पाठवून निजामकालीन अभिलेखे तपासणीसाठी उपलब्ध करून देण्याबाबत विनंती केलेली आहे.

मराठवाड्यातील आतापर्यंतच्या ५ जिल्ह्यात घेतलेल्या बैठका त्या अनुषंगाने नागरिकांकडून समितीस सादर करण्यात आलेल्या विविध अनुषंगिक पुराव्यांचा विचार करता समितीच्या कुणबी-मराठा, मराठा-कुणबी यांचे प्रमाणीकरण करण्याच्या अनुषंगाने नागरिकांचे सहकार्य चांगल्या पद्धतीने मिळत आहे. याबाबत शासनाच्या ज्या विविध यंत्रणा आपल्याकडील जुनी कागदपत्रे ज्यामध्ये कुणबी, मराठा-कुणबी, कुणबी-मराठा अशा प्रकारचे नोंदी तपासण्याचे काम करत आहेत त्यांचीही तपासणी प्रगतीपथावर आहे.

बहुतांशी कागदपत्रे १९६७ च्या पूर्वीचे आहेत कागदपत्रांचे स्वरूप आणि तपासणीमधील विद्यमान अधिकारी/ कर्मचाऱ्यांचा अनुभव यामध्ये तसेच, कागदपत्रे ही मोडी, उर्दू आणि फारशी भाषेमध्ये आहेत. मोडी लिपी करिता पुराभिलेख विभागाने शासनाचे चार कर्मचारी आणि ज्यांनी मोडीची प्रशिक्षण घेतलेली आहेत असे काही पुणे, छत्रपती संभाजीनगर परिसरातील जाणकार यांच्या सेवा उपलब्ध करून देण्याबद्दल आदेश काढलेले आहेत. ज्या मोडी आणि उर्दू कागदपत्रांचा शोध घेणे गरजेचे आहे त्याबद्दल या जाणकारांकडून तपासून घेण्याचे काम सुरु आहे. या नोंदी उर्दू आणि मोडी मध्ये अधिक चांगल्या प्रमाणात मिळत आहेत आणि तशी कुणबी जातीच्या नोंदींची आकडेवारी वाढत आहे

समितीस समाजातील विचारवंत घटकांसोबत विचारविनिमय करावयाचा असून अभ्यासक, विधीज्ञ व तज्ञ व्यक्तींच्या सूचना व मते जाणून घेऊन त्याचा उपयोग समिती आपला अहवाल तयार करताना करणार आहे.

एकंदर समितीस निश्चीत करून दिलेल्या कार्यक्षेत्रानुसार परिपूर्ण व सविस्तर अहवाल तयार करण्यासाठी वरील बाबींचा विचार करता अधिकचा कालावधी कदाचित आणखी दोन महिन्यांचा लागणार आहे. याशिवाय आजू-बाजूच्या राज्यात मराठा समाजाच्या आरक्षणाबाबत काय संविधानिक / कायदेशीर तरतुदींचे आधार घेण्यात आलेले आहेत त्याचे संदर्भ उपलब्ध करून घेणे व या संबंधाने त्याची तपासणी करणे तसेच जुन्या हैद्राबाद संस्थानातून स्टेट गॅझटीयरचे उपलब्ध असलेले आधारभूत अभिलेखे व तेथे उपलब्ध असलेल्या तेव्हाच्या जातनिहाय जनगणनेचे आधारभूत अभिलेखे प्राप्त करणे व अभ्यासणे आवश्यक ठरत असल्याने समितीने पार पाडत असलेल्या कामकाजास भविष्यातील कोणत्याही आव्हानांच्या संभाव्यतेचा विचार करून शाश्वत व आधारभूत कामकाज प्रक्रिया पूर्ण करण्यासाठी समितीस वरीलप्रमाणे किमान माहे डिसेंबर २०२३ अखेर पर्यंत कालावधीची आवश्यकता लागणार आहे.

तसेच सदस्य सचिव तथा विभागीय आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर विभाग, छत्रपती संभाजीनगर यांनी दि.०६.१०.२०२३ च्या (संदर्भ क्र.८) पत्रान्वये समितीचा मराठवाडा विभागातील सर्व ८ जिल्ह्यांच्या दौऱ्यांच्या अनुषंगाने जिल्हानिहाय अहवाल, त्यातील कमी अधिक कागदपत्रे (नमुना), जिल्ह्यांच्या कागदपत्रे/ अभिलेखातील विविध फरक/तफावत, त्यांचे विश्लेषण, तुलनात्मक अभ्यास, कायदेविषयक बाबी, गरजेनुसार अतिरिक्त बैठका इ. याबाबतचा एकत्रित अहवाल सादर करण्याकरिता किमान दोन महिन्यांचा कालावधी आवश्यक असून त्याकरिता समितीच्या कामकाजासाठी दोन महिन्यांचा वाढीव कालावधी देण्याची विनंती केली आहे.

उपरोक्त सर्व बाबी विचारात घेवून शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय :

मराठवाड्यातील मराठा समाजास मराठा-कुणबी, कुणबी-मराठा जातीचे जात प्रमाणपत्र देण्याच्या प्रक्रियेमध्ये आवश्यक त्या अनिवार्य पुराव्यांची वैधानिक व प्रशासकीय तपासणी करण्याबाबत तसेच, तपासणीअंती पात्र व्यक्तींना मराठा-कुणबी, कुणबी-मराठा जातीचे जात प्रमाणपत्र देण्याची कार्यपद्धती विहित करण्यासाठी वाचा क्र.७ येथील सा.प्र.वि. च्या दि.७.९.२०२३ च्या शासन निर्णयान्वये गठित मा.न्यायमूर्ती श्री. संदीप शिंदे (निवृत्त) यांचे अध्यक्षतेखालील समितीस आपला अहवाल शासनास सादर करण्यास दि.२४ डिसेंबर, २०२३ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात येत आहे.

२. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३१०२७१७२७००४३०७ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(सुमंत भांगे)
शासनाचे सचिव

प्रत,

- १) मा.राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव
- ३) मा.उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे प्रधान सचिव
- ४) मा.उप मुख्यमंत्री (गृह, विधि व न्याय) यांचे सचिव
- ५) मा.सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव
- ६) मा.विरोधी पक्षनेता, विधानपरिषद/ विधानसभा
- ७) सर्व विधानसभा सदस्य/ विधानपरिषद सदस्य
- ८) मा.न्यायमूर्ती श्री संदीप शिंदे (निवृत्त)
- ९) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य
- १०) अपर मुख्य सचिव (महसूल) महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई (समिती सदस्य)
- ११) प्रधान सचिव, विधी व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई (समिती सदस्य)
- १२) अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग
- १३) प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय (विधानसभा/विधानपरिषद)
- १४) विभागीय आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर विभाग, छत्रपती संभाजीनगर (समिती सचिव)
- १५) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
- १६) आयुक्त, समाजकल्याण, पुणे.
- १७) आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक.
- १८) आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे.
- १९) जिल्हाधिकारी, छत्रपती संभाजीनगर /जालना/बीड/धाराशिव/नांदेड/लातूर/परभणी/हिंगोली
- २०) उप सचिव, मा.न्या.श्री.शिंदे समिती कक्ष, मंत्रालय, मुंबई.
- २१) निवडनस्ती.